

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

МАРКОВИ КУЛИ, ВАРОШ - ПРИЛЕП

Бранислав Ристески

Оваа публикација е издадена
со финансиска помош на
Владата на Република Македонија

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

МАРКОВИ КУЛИ, ВАРОШ - ПРИЛЕП

Бранислав Ристески

Скопје 2017

ВОВЕД

МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Низ текот на историјата до современи дни македонското културно и природно наследство, никогаш не биле повеќе во сферата на интерес на домашната и меѓународната јавност од моментот кој денес го живееме.

Неговото изнесување пред пошироката јавност во вид на публикации кои го промовираат, претставува една од задачите на Управата на културното наследство, која на тој начин ја презентира богатата ризница на нашето историско минато и зачуваните природни предели.

Од палеолитот и неолитот, преку бронзенто и железното време, антиката и средниот век, сите значајни цивилизациски дострели од ова тло се цел на проучување и презентирање, за да станат достапни на читателите од земјата и светот.

И едицијата која е пред вас претставува продолжување на намерата за пристапност на културното и природното наследство кон секој поединец, кој на тој начин ги запознава значајните археолошки споменици, сакралното наследство, старите урбани целини и специфичните природни области.

Република Македонија со презентацијата на своето наследство, дава придонес кон светското културно и природно наследство, зошто овие публикации имаат за цел да ги сочуваат за идните генерации значајните моменти од нашата историја.

Д-р Елеонора Петрова Митевска

МАРКОВИ КУЛИ, ВАРОШ - ПРИЛЕП

Просторни одредници - културниот комплекс Маркови Кули-Варош, Прилеп се наоѓа во крајниот северен дел од рамнината Пелагонија. Распространет е врз грамадите Маркови Кули, како и на просторот од подножјето на ридот, и тоа од источната страна, генерално именувано како Поткули. Подножјето од запад го претставува микрорегионалната целина наречена Заград и просторот на селото Варош, денешно предградие на Прилеп од јужната страна.

Позиција - грамадите Маркови Кули го претставуваат најјужниот сегмент во низата од три ридови, распространети во правец северозапад-југоисток: Трескавец на север, Зеленик во средината и Маркови Кули на југ. Во основа, овие три рида се дел од северниот планински венец на Пелагониската Котлината.

Сред Кули, источен бедем

Морфолошки особености - покрај делот на подножјето, географската целост Маркови Кули ја сочинуваат и одделни просторни целини, кои како биогеографски поволности имале пресудна улога во конципирањето на облиците на користење на одделните сегменти од овој културен комплекс во минатото. Најгорниот сегмент го сочинуваат четири возвишенија: Чардак на северозапад, Крупник на североисток, Гребник на југозапад и Тапанче на југоисток.

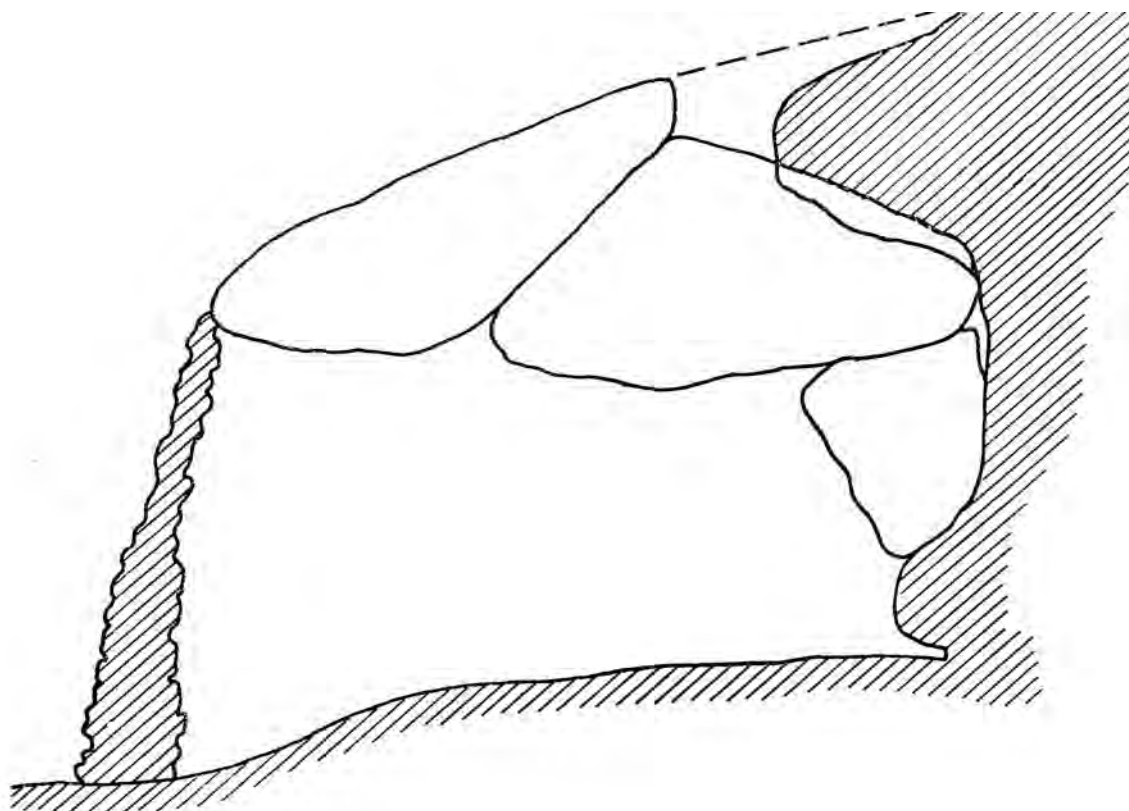
Највисоко, но и најпространо е возвишението Чардак, кое како најдоминантен и исклучително тешко достапен дел од ридот, по правило, бил предиспониран за позиционирање на последната дефанзивна позиција на фортификацискиот сегмент од културниот комплекс. Меѓу овие четири возвишенија е распространето пространото плато Сред Кули, кое претставува природна врска меѓу возвишенијата, од една, и другите сегменти од ридот со горното плато, од друга страна, што условило примарниот приод кон горните делови од Марковите Кули да биде позициониран на јужната страна од ова плато. Јужната и источната страна на горниот сегмент од ридот ја претставува пространо плато со благ пад од север кон исток, односно југ (Рамниште), кое поради својата физичка изолираност и климатска позиционираност, по правило, во минатото имал издвоена, т.е. специфична функција. Останатите делови распространети врз стрмните страни од ридот претставуваат сегментирани платоа со сразмерно мал обем, меѓусебно поврзани со тесни и, по правило, тешко достапни патеки.

Комуникации - со својата позиција во крајниот северен дел од Пелагонија, Марковите Кули комуникациски се поврзани со соседните области: на исток - преку Дервен над селото Присад со Азот, преку Преслап - над селото Плетвар со Раец, а преку превојот Слива, над селото Бонче со југоисток кон Мариово, на југ - по долината на Црна над селото Бучин - со Демир Хисар, а на запад - преку Барбарас кај селото Дебреште со Порече. Преку основната комуникација со средишниот и јужниот дел на Пелагонија, културниот комплекс Маркови Кули е поврзан со еден од централните комуникациски правци на Балканскиот Полуостров по линија исток - запад - античката Виа Егнатија.

Лесната пристапност на долните падини и на подножјето од ридот овозможиле оформување цела низа внатрешни комуникации во рамките на културниот комплекс Маркови Кули, директно условени од морфолошките особености на теренот. За разлика од ова, единствениот погоден пристап кон горните сегменти од ридот се наоѓа на северната страна од ридот, што условило двете основни внатрешни комуникации на културниот комплекс Маркови Кули (западната преку Ташачица и Заград и источната преку превојот кон Зеленик), да се составуваат под северното подножје на Сред Кули, поточно, на просторот под секторот Главна порта.

Стратегиски предиспозиции - наоѓајќи се јужно од северниот планински венец на Пелагонија, на истакнато место во крајниот северен сегмент од котлината, Маркови Кули имаат специфична офанзивно-дефанзивна стратегиска позиција, која овозможува непосредна контрола на основните комуникациски правци на овој простор: Дервен - Присад, Дервен - Гостиражни и Преслап - Плетвар, а индиректна и на комуникациите кон Порече и Мариово, од една страна, и евидентна безбедност на горните, тешко достапни сегменти од ридот, засилени со соодветен фортификациски одбранбен систем, од друга страна.

Стопански потенцијали - околу ридот Маркови Кули се распространети плодни земјоделски површини, при што посебно се издвојуваат источниот и јужниот сегмент, додека местноста Заград на запад претставува особено pogodно почвено-климатско подрачје во овој дел од Пелагонија. Околните планини и возвишенија со своите природни ресурси овозможуваат занимавање со сточарство, додека шумските потенцијали се извор за значително количество на разновидни дрва. Сето ова, заедно со релативната близина на лежишта на метали и неметали, им овозможувало на жителите од овој терен во минатото релативно солидни стопански потенцијали за обезбедување на основната егзистенција.

Чардак, енеолитска куќа

ОСНОВНИ ЕТАПИ

Долгогодишните истражувања на културниот комплекс Маркови Кули, чии почетоци се поврзуваат со патописните забелешки од крајот на XVIII век, па сè до современите проучувања во рамките на научно-истражувачкиот проект *Доцноантички и средновековни населби во северна Пелагонија и Мариово (2003-2005)* и *Доцноантички и средновековни населби во северна Пелагонија, Мариово и Порече (2009-2011)*, каде како главен истражувач и на двата проекти е авторот на овој труд, довеле до осознавање на цела низа релевантни податоци кои овозможуваат во основни црти да се реконструира карактерот на користењето на овој простор во одделни етапи од минатото.

ЕНЕОЛИТ

Најстарите траги од користењето на овој простор се поврзуваат со времето на доцниот енеолит, кога на горните делови од ридот Маркови Кули егзистирала помала неутврдена населба.

Имено, на северните падини од возвишението Чардак се откриени остатоци од станбен објект лоциран во внатрешноста на една помала пештера. Должината на објектот изнесува 7.5 м, а ширината 2.5 до 3 м, со што вкупната негова површина изнесува околу 22 м². Со оглед

на фактот што дел од горните површини на објектот се срушиле, делови од внатрешноста на објектот биле зачувани во изворна форма, како на пример, подот од сивоцрна набиена земја. Врз основа на анализата на материјалот кој му соодветствува на времето на користењето на градбата, Е. Џотливи го датира објектот во временски рамки од крајот на неолитот до почетокот на бронзеното време.

Објектот се поврзува со синхроните движни наоди, откривани во фрагментарно зачуваните културни слоеви распоредени врз горните партии од Марковите Кули, што дава претпоставка дека во времето од доцниот неолит до раното бронзено време на просторот на Чардак и Сред Кули да егзистирала мала неутврдена населба, чии жители по сè изгледа првенствено се занимавале со сточарство.

БРОНЗЕНО ВРЕМЕ

Користењето на просторот на Марковите Кули е потврдено во бронзеното време, со тоа што наодите од раната етапа се сигурно хронолошки детреминирани, додека средната и доцната етапа се индиректно културно-хронолошки навестени.

Раното бронзено време (2500 - 1700 год. пр.н.е.) го потврдуваат остатоците од некропола откриени на јужните падини и во подножјето на ридот, поточно, во северниот дел од

Чардак, цртежи врз карпа, халштат

Чардак, цртежи врз карпа, халштат

населбата Варош. Откриени се шест гробови од типот *цисти*, оградени и покриени со камења или камени плочи. Ориентацијата на гробовите била во правец север-југ, а во еден случај исток-запад. Инхумираните покојници биле поставени во згрчена положба, поставени настрана со свиткани колена. Гробните прилози ги сочинуваат типични ранобронзенодопски керамички садови со една лентеста дршка која го надвишува венецот. Идентични наоди се откривани надвор од гробовите. Населбата која соодветствува на оваа некропола е распространета во североисточниот дел од населбата Варош, поточно, во југоисточното подножје на ридот.

Следната етапа на бронзеното време (XV-XIII век пр. н.е.) е презентира од уникатниот наод на гроб во пештера, откриен на локалитетот Светец. Во таа пештера-процеп е откриен гроб со керамиран покојник, чишто остатоци биле поставени во керамичка урна, вкопана во земја, странично потпрена со камења. Според одделни формално-типолошки карактеристики, урната се поврзува со бронзеното време, а културниот контекст го определува погребувањето во времето од средното до крајот на бронзеното време.

ЖЕЛЕЗНО ВРЕМЕ

Железното време на простор на Марковите Кули е потврдено со фрагментирани остатоци откриени на јужниот и западниот сегмент од подножјето, како и врз највисоките партии од ридот.

Имено, во средишниот дел од населбата Варош се откриени фрагменти од садова керамика собрани на три купови (грниња, купови, хидрии и др), кои според Б. Китаноски претставуваат траги од преградба на станбен објект. Според типолошките особености на садовите,

населбата се датира во раното железно време (XIII XII век пр. н.е.).

Хронолошки најсоодветни со спомнатата населба се деловите од гробови (фибули со свездести проширувања на лакот и плочеста триаголна нога и др.) откривани на локалитетот Заград, кои сведочат дека некрополата на железнодопската населба била распространета западно од станбениот сегмент.

Во источниот сегмент од возвишението Чардак се откриени уникатните цртежи врз карпа, кои според стилско-иконографските особености и археолошкиот контекст се датираат во железното време.

Единечни железнодопски населбински наоди, главно, фрагменти од садова керамика, се откривани и јужно од цртежите врз карпа, одосно во секторот Сред Кули.

КЛАСИЧЕН ПЕРИОД

Класичниот период (IV век пр. н.е.) го презентираат остаоците од некропола откриени во западниот дел од комплексот Маркови Кули, т.е. во месноста Заград.

Имено, на овој простор се откопани 36 гроба со кружно-овална и правоаголна форма,

Чардак, остатоци од хеленистички и средновековен бедем

Чардак, остатоци од хеленистички и средновековен бедем

различни според својата ориентацијата. Покојниците биле кремирани. Нодите во гробовите ги сочинуваат: наоди од накит (фибули, белегии, двојни игли, обетки, приврзоци, прстени и др.), оружје и орудија (ножеви, врвови од копја, клинци и др.), керамички садови (олпе, киликс, лекитос и др.) монета и др. Врз основа на типолошките карактеристики, погребувањето во истражуваниот дел од некрополата е датирано во времето од крајот на V до крајот на IV век пр. н.е.

ХЕЛЕНИСТИЧКО ВРЕМЕ

За разлика од фрагментарноста на претходните етапи, досега откриените материјални остатоци од хеленистичкото време (III до крајот на I век пр. н.е.) на просторот од Марковите Кули овозможуваат во основни црти реконструкција на изгледот на населбата, при што откриените некрополи евидентно го навестуваат постоењето две основни етапи.

Утврден акропол - со овој период се поврзува првичната изградба на фортификација на горните партии од ридот. Имено, анализата на зачуваните бедеми и стратиграфските согледувања од археолошките истражувања на овој простор, укажуваат дека првичната хеленистичка фортификација го опфаќала возвишението Чардак, при што во нејзините рамки биле опфатени Двориштето А, Двориштето Б и Двориштето Ц. Најочигледна потврда за оваа констатација се зачуваните партии од хеленистичките ѕидови на северните партии од бедемот во Двориштето Ц, каде што се гледа дека ѕидовите од ова време биле изведени од необработени камења поврзани со варов малтер, изведени во слободен слог без особено инсистирање на хоризонталната нивелација на ѕидаријата.

Отворена населба - подградие - со хеленистичко време се поврзуваат големиот број населбински остатоци (делови од станбени и стопански објекти, садова и градежна керамика, орудија и сл.), откривани во долните делови и во подножјето на ридот. Наоди од овој вид се откривани во западните, јужните и источните делови од археолошкиот комплекс, што евидентно сугерира постоење на сразмерно пространа населба од отворен вид на овој простор во времето од III до I век пр. н.е. За жал, уништувањето на објектите, предизвикано од подоцнежните градежни зафати на овој простор, како и интензивната ерозија на теренот, оневозможува подетално согледување на распоредот на структуралните елементи на овој сегмент од населбата во одделните етапи од хеленистичкото време.

Некрополи - недостатокот на податоци од овој вид делумно ни ги надополнуваат сознанијата од истражувањата на хеленистичките некрополи откривани на просторот од Маркови Кули и во неговата непосредна околина.

Така, со раниот хеленистички период се поврзува некрополата со инхумирани покојници, лоцирана на јужната страна од ридот, поточно, на локалитетот Поткули. Откриени се вкупно 11 гроба со сразмерно големи димензии. Најголемиот број од гробовите имаа овално-кружна форма, изведени од неколку реда камења или единечни приделкани камења поставени околу главата на покојниците. Присутни се гробови од типот *слободно вкопување*. Најмалку се застапени гробните цисти изведени од масивни камени плочи. Ориентацијата на гробовите е најразлична. Меѓу наодите во гробовите се откривани накит (фибули, приврзоци и др.), оружје и орудија (врвови и тулци од копја, ножеве и сл.), садова керамика (патери, олпе и

Чардак, двориште Ц, остатоци од хеленистички, доцноантички и средновековен ѕид

др.) и монети. Типолошките особености на наодите ја датираат оваа некропола во времето од крајот на IV до крајот на III век пр. н.е.

Следната фаза на хеленистичкото време ја презентираат гробовите во стена, откривани на локалитетите Крклари-Прилеп и Мечкина Дупка-Заград. Гробовите, по правило, имаат правоаголна комора и преткомора, најчесто со засводен а поретко со рамен таван. Составен дел од гробната конструкција е пристапниот ходник (дромос), чија должина зависи од нагибот на стената во која се вкопани гробовите. Покојниците биле кремирани, а пепелот, калцинираните коски и прилозите биле поставувани во камени правоаголни корита, вдлабени во дното на главната комора. Карактеристично за овие корита е нажлебениот раб - лежиште за капакот. Досега се откриени 5 гроба во стена на локалитетот Крклари и еден гроб на локалитетот Мечкина Дупка.

Со ова фаза на хеленистичкиот период се поврзуваат и гробовите со кремирани покојници вкопани во геолошка подлога, најчесто стена. Типолошки, овие гробови можат најдиректно да се поврзат со гробовите од типот *цисти* од претходната фаза на хеленизмот. Гробовите имаат правоаголна форма со нажлебен раб за капакот. По правило, тие се плитко вкопани во подлогата, најчесто карпа. Гробовите од овој тип се откривани речиси на целиот простор од Марковите Кули, но поради нивното секундарно и терцијално каористење, а многу често и ограбување во поново време, отсуствува нивно децидно хронолошко детерминирање.

РАНОРИМСКО ВРЕМЕ

Во раноримското време (I-III век) продолжува да егзистира населбата на јужните делови од археолошкиот комплекс Маркови Кули, што го потврдуваат фрагментарно зачуваните остатоци од населбински слоеви во коишто се откривани делови од садова и градежна керамика, орудија, монети и сл. Најиндикативна потврда за користењето на овој простор во првите векови од новата ера се големиот број откриени делови од камена пластика, за жал, најчесто откривани надвор од нивниот архитектонски контекст.

Со исклучок на единечните наоди од садова и градежна керамика, орудија и сл., главно, населбински наоди, нема позначителни потврди за користењето на фортификацијата во овој период.

ДОЦНОРИМСКО ВРЕМЕ

Со доцноримското време (крајот на III - доцен V век) се поврзува егзистирањето на една поголема населба од градски вид, чии остатоци: акропол, утврдено подградие и отворена населба, се откривани во горните партии од ридот, како и во западните, југозападните и јужните сегменти од археолошкиот комплекс.

Акропол и утврдено подградие - анализата на остатоците од градежот на фортификацијата на возвишението Чардак, особено на северниот бедем во Двориштето Ц, без сомнение говорат за постоење доцноантичка фаза на фортификацијата, стратиграфски позиционирања меѓу градежот на хеленистичката тврдина и преградбата на одбранбените ѕидови во средниот век. За техниката на градење карактеристична е употребата на необработени и приделкани камења поврзани со варов малтер изведувана во слободен слог. За потврда на оваа фаза од фортификацијата служи техниката на градба на јужната кружна кула во Двориштето Б, изведена во карактеристична доцноантичка техника на ѕидање - *емплектон*.

Најевидентна потврда за истовременото егзистирање на утврдено подградие со доцноантичкиот акропол дадоа сознанијата од археолошките истражувања во периодот 2003-2005 година во северниот сегмент од секторот Сред Кули, каде што се откриени интактни културни слоеви поврзани со

Чардак, двориште А, доцноантички бастион ремоделиран во средниот век

најстарата фортификација на овој сегмент од Марковите Кули. Во културните слоеви се откривани фрагменти од садова и градежна керамика, кои според типолошките карактеристики можат да се датираат во времето од втората половина на IV до последните децении на V век.

Поаѓајќи од овие стратиграфски согледувања со оваа градежна фаза, со сигурност може да се поврзе и изградбата на главниот влез во утврденото подградие, кој припаѓа на карактеристичниот доцноантички тип - вовлечени порти фланкирани со правоаголни кули.

Отворена населба - со досегашните ископувања на локалитетот Ташачица се откриени остатоци од една солидно ѕидана римска бања, како и делови од една поголема некропола. Според типолошките карактеристики на наодите, егзистенцијата на овој сегмент од населбата се определува во доцниот III и во текот на IV век. Регистрирањето на пообемна населба од ова време го потврдуваат и голем број делови од камена пластика, за жал, откривани надвор од изворниот архитектонски контекст.

Поаѓајќи од овие материјални податоци, а имајќи ги предвид и пишаните извори, се чини оправдана идентификацијата на оваа римска населба со станицата Церамиијае (Ceramiæ), позната од Табула Појтингеријана (Tabula Peutingeriana). Ваквата идентификација, индиректно ја потврдуваат и големиот број истовремени вили од типот *рустики* откриени во низината, западно, јужно и источно од комплексот Маркови Кули.

ДОЦНОАНТИЧКО ВРЕМЕ

Во доцноантичко време (доцен V - крајот на VI век) или барем во поголемиот дел од овој период, може да се следи натамошната егзистенција на двата основни сегменти од споменатата населба: акрополот со утврдено подградие и неограден сегмент од населбата.

Акропол и оградено подградие - во интактните културни слоеви во секторот Сред Кули, стратиграфски поврзани со фортификациските објекти на овој простор, се откривани фрагменти од садова и градежна керамика, кои според типолошките карактеристики со сигурност можат да се датираат најдоцна во времето до средината на VI век, што укажува на натамошна егзистенција во суштински неизменета форма на овој сегмент од населбата.

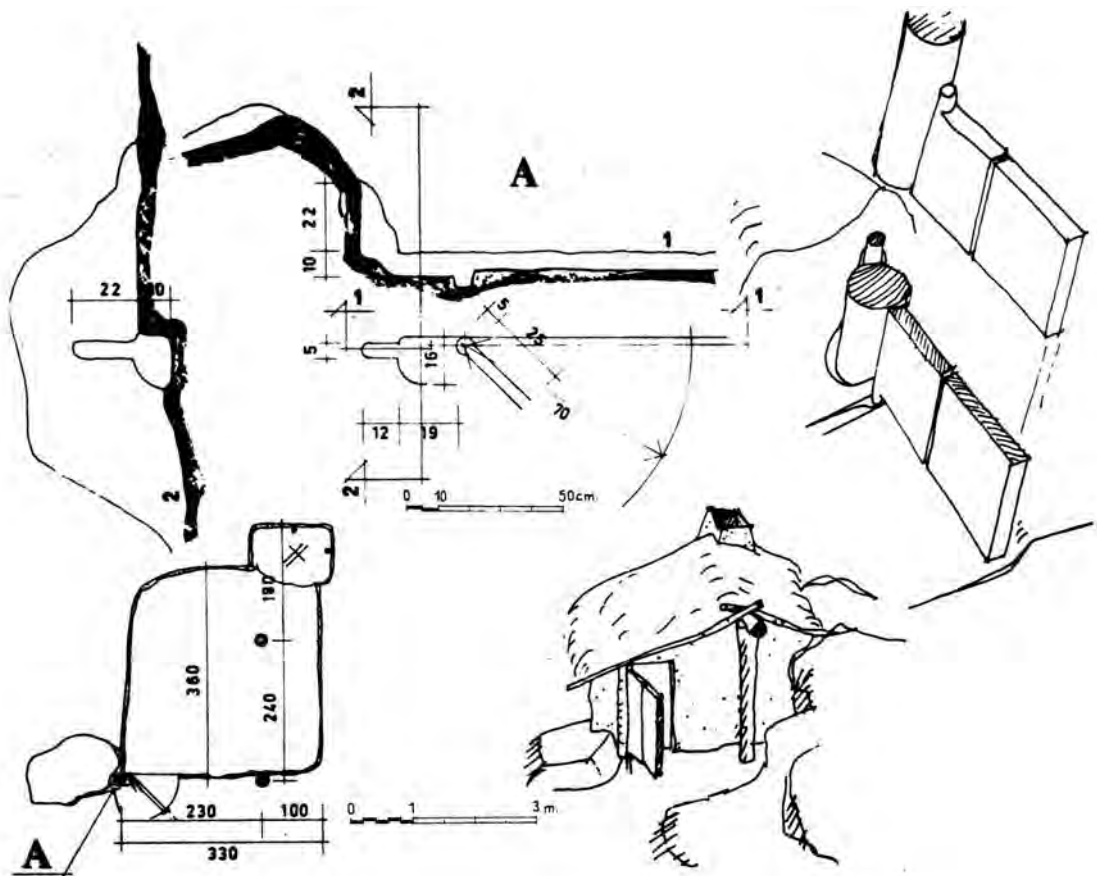
Отворена населба - за одбележување е дека идентични примероци од градежна и садова керамика се откривани во интактни културни слоеви во секторот Рамниште, при што анализата на одбранбените ѕидови несомнено говори дека овој сегмент од Марковите Кули не бил фортифициран во доцната антика.

Натамошното егзистирање на отворената населба во долните делови од јужниот, источниот и западниот сегмент од комплексот Маркови Кули го потврдуваат откриените наоди од камена пластика, садова и градежна керамика, монети и др.

Најевидентна потврда за просторниот распоред на овој сегмент од населбата даваат откриените некрополи во западниот, северниот и источниот дел од ридот, како и во неговото подножје.

РАН СРЕДЕН ВЕК

Сознанијата од анализа на културните слоеви, особено на интактните археолошки слоеви

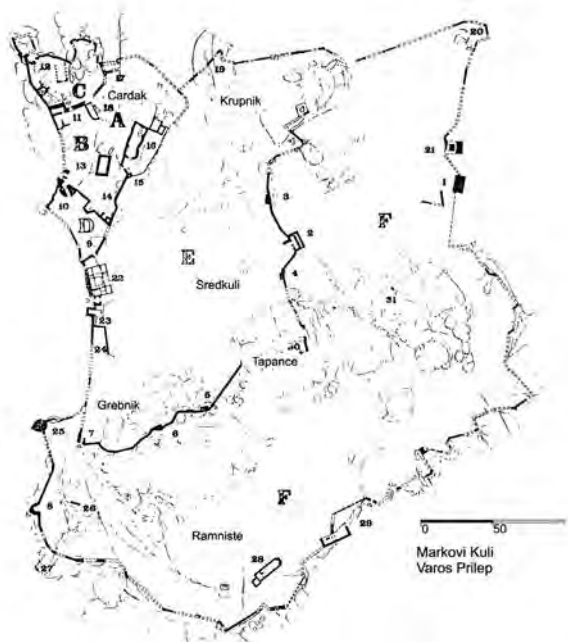

Средновековна куќа, IX – X век

во секторот Сред Кули, несомнено говорат дека во раниот среден век (крајот на VI/почеток на VII - средина на IX век) просторот на Маркови Кули во најголема мера бил напуштен.

Имено, констатирано е дека врз доцноантичките објекти се распоредени културни слоеви оформени со ерозија на теренот од погорните делови на ридот, што условува во овие ерозивни слоеви да се откриваат фрагменти од праисториски и раноантички наоди: садова и градежна керамика, монети и др.

Иако овие стратиграфски согледувања, како и отсуството на типични раносредновековни наоди во горните партии на Марковите Кули, несомнено говорат дека овој простор бил ненаселен во времето од

Средновековен Прилеп, горниот град, фортификација

Маркови Кули, западни падини, хеленистички и доцноантички гробови во карпа крајот на VI/почеток на VII до средината на IX век, индициите за користењето на околните терени во почетната етапа од средниот век оставаат простор за натамошна препроверка на оваа констатација, особено во долните сегменти од археолошкиот комплекс.

Чардак, двориште Ц, средновековна кула

ПОЛН СРЕДЕН ВЕК

Зародишот на средновековниот Прилеп, поточно, неговата протоурбана фаза со сигурност може да се поврзе со полниот среден век, т.е. крајот на IX/ првите децении на X век.

Со најновите проучувања во рамките на научно-истражувачкиот проект *Доцноантички и средновековни населби во северна Пелагонија*, во голема мера засновани врз сознанијата од претходните истражувања, добиени се валидни археолошки сознанија кои овозможуваат системски да се дефинира распространетоста, содржината и распоредот на структуралните делови на населбата (фортификација, јавен сегмент и станбено-работен дел), како и нивно попрецизно хронолошко детерминирање.

Врз основа на овие сознанија, можат да се издвојат две основни фази во развојот на полносредновековниот Прилеп, меѓусебно различни според распоредот на основните структурални сегменти од населбата и конструктивните елементи на објектите.

Прва фаза (крајот на IX/првите децении на X до првите децении на XIII век)

За оваа фаза се поврзува егзистенцијата на протоурбана населба со неиздиференциран фортификациски сегмент на горните партии од ридот.

Културно-хронолошки особености - големиот број досега откриени материјални

Сред Кули, западен сегмент

остатоци (градби, некрополи, садова керамика, накити, алатки и др.), кои со сигурност можат да се поврзат со оваа фаза во користењето на просторот на Марковите Кули, со сигурност се детерминираат како особена словено-византиска археолошка култура во времето од крајот на IX/првите децении на X до првите децении на XIII век. Притоа, во овој период за првпат во пишаните извори се споменува името на средновековната населба Прилеп.

Утврдување - во пишаните извори споменатиот фруруион на средновековниот Прилеп досега не е откриен, а со голема веројатност се лоцира врз горните делови од ридот Маркови Кули. Покрај претпоставката дека се работи за незначителна фортификација изведена од дрва и земјени насипи, не треба да се отфрли можноста за користење на остатоците од доцноантичката фортификација, кои врз основа на стратиграфските согледувања со сигурност биле зачувани во значителен обем во текот на X-XI век.

Станбено-работен сегмент - станбено-работните делови од населбата се разместени на горните партии (Сред Кули, Рамниште), како и врз западните, јужните и источните падини на ридот. Почнувајќи од средината на XI век, следиме процес на просторно ширење на населбата кон јужниот и источниот дел од подножјето на ридот.

Станбен сегмент - станбениот сегмент на објектите во основните црти најдиректно се поврзува со истовремените и пораните градби од словенскиот културен круг, со тоа што поради спецификите на теренот кај куќите од Маркови Кули се појавуваат максимално индивидуализирани градбени решенија.

Чардак, фортификација

Гребник, фортификација

Тлоцрт - куќите во подножјето и на долните сегменти од ридот, но и на пространите платоа на горните делови од Марковите Кули (Сред Кули, Рамниште), по правило, имаат четвороаголен тлоцрт, соодветно на податливоста на теренот за изведба на бараното решение. Кај градбите изведувани на малите платоа, распоредени врз страните од ридот, тенденцијата кон четвороаголните решенија на тлоцртот е подредена на дадената површина од карпите и земјената подлога.

Подлога - подлогата за градбите во подножјето и на долните сегменти од ридот, но и на поголемите платоа на горните сегменти од Марковите Кули (Сред Кули, Рамниште) се состои од земја, додека кај објектите распоредени врз стрмните делови од ридот се состои од гранитни карпи и земја, обично карпа во распаѓање - плазика.

Кај податливите земјени подлоги постапката за подготовка на подлогата за градба се состоела во зарамнување на теренот. Подготовката на подлогата за градбите на стрмните делови од ридот била многу посложена, максимално индивидуализирана во согласност со особеностите на теренот планиран за градба. Така, на површините кои овозможувале заштита од поројните води, карпестите и земјените површини едноставно биле зарамнувани, додека во ситуациите кога постоела опасност од надоѓање на води од околните терени или при недостаток од рамна површина за градба, била користена целосна или делумна подлога од дрвени греди. Оваа конструкција се состоела од ниски, вертикално поставени дрвени столбови,

Гребник, средновековна кула

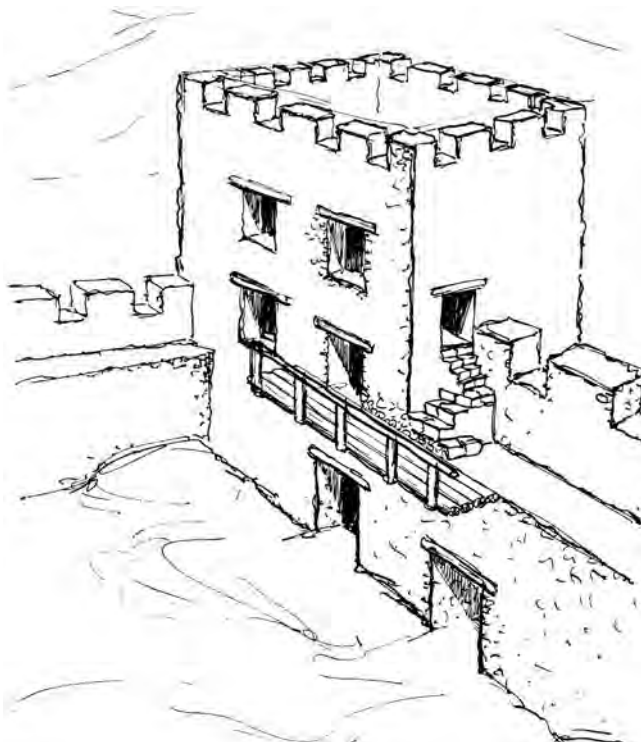

Чардак, средновековна кула

делумно вкопани во подлогата, врз кои биле поставувани хоризонтално распоредени дрвени греди.

Во случаи на недостаток на неопходна површина за градба, ваквата подлога се надвишувала и преку површината на карпите како еден вид на чардак. На терен се констатирани ситуации на изведба на под од дрвени греди кои го премостуваат просторот меѓу две или повеќе карпи, што давало можност долниот дел меѓу карпите да бил користен како помошен сегмент од куќата. Остатоците од ваквата конструкција на подлогата на теренот се зачувани во вид на најразлично распоредени вдлабнатини за дрвените столбови - носачи.

Подови - во ситуациите кога била изведувана подлога на дрвени

Чардак, средновековна кула (реконструкција)

Сред Кули, доцноантичка и средновековна палата

столбови, хоризонтално распоредените греди истовремено биле и подобни на станбениот сегмент од објектот. Во другите случаи подот се состоел од внимателно зарамнета карпа или земја.

Сидови - конструкцијата на сидовите на станбените објекти се состоела од вертикални дрвени столбови - носачи и плетерна исполна меѓу нив.

Така, на аглите од градбите биле поставувани вертикални масивни носачи на конструкцијата - дрвени греди со кружен пресек, чии долни делови биле вкопани во подлогата. Многу често вакви масивни дрвени носачи на конструкцијата биле поставувани и на просторот меѓу аголните столбови. Во зависност од големината на конструкцијата, длабочината на вкопувањето изнесувала 0.10 до 0.50 м, за што говорат големиот број откриени јами со кружен пресек вкопани во карпа или плазика. Во функција на зацврстување на конструкцијата на сидовите често се среќаваат дрвени потпори распоредени од внатрешната или надворешната страна на сидовите, исто така вкопани во подлогата.

Меѓу столбовите - носачи бил поставуван сид од плетер, изведен од преплетени дрвени прачки прекриени со кал. Плетерната исполна меѓу носачите исто така била вкопана во подлогата, за што сведочат помалите јами - лежишта за прачките од плетерот.

Во голем број случаи, кога тоа го овозможувала конфигурацијата на теренот, вертикалните делови од карпите биле користени како сидови на градби, за што сведочат трагите од доработка на вертикални делови од гранитните карпи.

Гребник, средновековна кула

Покриви - покривите на куќите се состоеле од масивни дрвени греди со овален или четвороаголен пресек. Пречникот на гредите изнесувал од 0.10 до 0.15 м. Покривите биле на една или на две води, многу често потврдени со вдлабнатини во вертикалните страни на гранитните карпи - сидови на станбените објекти. Според аналогија со истовремените градби и рецентните етнолошки објекти, куќите биле прекривани со слама, сено и сл.

Влезови - вратите во куќите најчесто биле со едноставна конструкција, без особено нагласување на праговите, довратниците и надвратниците. Биле изведени од преплетени прачки премачкани со земја. Тесните вдлабнатини констатирани во близина на довратниците, говорат дека вратите биле постувани врз вертикална оска.

Чардак, двориште Ц, северен влез

Внатрешни делови од објектите

Огништа - кај најголемиот дел од досега познатите куќи од Маркови Кули се констатирани отворени огништа, најчесто позиционирани крај сидовите. Тоа се јами со кружен или правоаголен облик, плитко вкопани во подлогата.

Печки - за станбените објекти од оваа фаза на населбата на Маркови Кули е карактеристично отсуството на печки со исклучок на две посложени конструктивни решенија на огништа.

Во првиот случај се работи за огниште чиј еден дел е вкопан во вертикалната страна од околната карпа, а во вториот, исто така, се работи за огниште кое од околниот простор е одделено со плетер од прачки прекриени со земја. И кај двете конструктивни решенија отсуствува систем за одвод на чадот.

Легла - покрај огништата, вториот неопходен елемент на станбените објекти се леглата. На Маркови Кули се констатирани два основни видови легла. Првиот вид го претставуваат леглата вкопани во карпа, која по правило е поиздигната во однос на околниот терен. Должината на ваквите легла е од 3.00 до 5.00 м, а ширината 0.70 до 1.00 м. Вториот вид легла се изведени од обработени дрва, поставени врз вертикални дрвени столбови, за што сведочат

Маркови Кули, источен сегмент, остатоци од средновековната фортификација

откриените кружни длабнатини во внатрешноста на објектите.

Работен сегмент - вториот дел од овие повеќенаменски градби го сочинуваат објектите наменети за подготовка на храна, чување домашни животни, изработка на предмети и сл., именуван како работен сегмент.

По правило, овој фонд на активности се изведувани на отворено или во рамките на сразмерно пространи покриени објекти - настрешници.

Плоцрт - основата на овие градби најчесто е четвороаголна, но се среќаваат примероци максимално подредени на обликот на податливиот простор.

Подлога - за разлика од станбените градби, подлогата за работните простории е само грубо зарамнувана, независно дали се работи за камена или земјена основа.

Конструкција - конструкцијата на овие објекти се состои од масивни дрвени столбови поставувани на аглите од градбите, а многу често во конструктивна функција се користени околните гранитни карпи.

Сидови - овие објекти најчесто не биле затворани со сидови, но се познати единечни случаи кога се користени плетерни прегради во цела висина или до одредена висина на градбата. Треба да се напомене дека како и кај станбените објекти, многу често вертикалните страници од гранитните карпи биле користени во функција на периметрални или преградни сидови.

Покрив - еднакво како и кај куќите, покривот на работните простории е изведен од дрвени греди со овален или четвороаголен пресек, распоредени на една или две води. Од горната страна на покривната конструкција била поставувана слама, сено и сл.

Влезови - онаму каде што имало плетерни сидови, се правеле од преплетени гранки прекриени со кал. Нема траги од посложена конструкција на влезовите (прагови, довратници, надвратници).

Работен инвентар - во согласност со функцијата, во голем број од градбите се откриени објекти поврзани со складирање и подготовка на храна: јами, корита, дибеци, мелници и системи за цедење сок од грозје.

Јами - во рамките на куќните комплекси многу чест елемент се јамите вкопани во карпа или земја. Основите на јамите имаат кружна или овална форма со пречник на отворот од 0.50 до 1.00 м. Длабочината им варира од 0.75 до 1.20 м. Во најголем дел, овие јами служеле за складирање зрнеста храна, па многу често се откривани во близина на дибеци или корита.

Корита - на целиот простор од Марковите Кули се откриени исклучително голем број корита вкопани во карпа, по правило, со правоаголна, овална или квадратна основа. Застапени се корита со најразлични димензии (од 0.30 x 0.35 до 1.20 x 0.50 м). Споредбата со етнолошки наоди упатува на тоа дека овие корита биле користени за месење тесто, перење, напојување на домашните животни и др.

Дибеци - по правило, дибеците имаат кружна форма, а според вертикалниот пресек имаат облик на пресечен конус. Дијаметрите на отворот со од 0.30 до 0.40 м, додека длабочината е 0.15 до 0.25 м. Констатирани се деформации на делот од длабнатината, каде што притиска кускијата при работа.

Рачни мелници - многу чест елемент на куќниот инвентар се и рачните мелници, при што на самото место се откривани долниот вдлабен дел од системот. Нивните дијаметри варираат од 0.45 до 0.75 м. Откривани се и сегменти за истек на сомеленото жито, а многу чести наоди се и горните камени сегменти од рачните мелници.

Чардак, средновековна фортификација

Чардак, двориште А, средновековна цистерна

Чардак, двориште А, средновековна кула

Гребник, средновековен бедем

Системи за цедење сок од грозје - во рамките на станбените комплекси се откриени и единечни примероци на системи за цедење сок составени најчесто од три корита со различни димензии меѓусебно поврзани со канали.

Некрополи - со досегашните теренски истражувања на просторот на Маркови Кули се констатирани три некрополи каде што со сигурност е вршено погребување во полниот среден век (некропола Маркови Кули, Поткули и Гробишта), но не е исклучена можноста дека во овој период се користени дел од единечните гробови распространети врз карпите на ридот Маркови Кули, како и делови од постарите антички некрополи, чии гробови исто така се вкопани во карпа (црт. 10). На ваквата можност, покрај фактот што овие гробни конструкции се повеќекратно користени во антиката и средниот век, упатуваат и големиот број наоди со потекло од овој простор, датирани во времето од средината на IX до крајот на XII век.

Некрополата Маркови Кули - таа е распространета врз југоисточните падини на ридот Маркови Кули. Досега се истражени 218 гроба, главно, со трапезоидна основа. Покојниците се погребувани во христијански рутус. Според типолошките особености на наодите, со сигурност е потврдено нивно датирање во полниот среден век.

Поткули - се наоѓа во источното подножје на ридот, југоисточно од некрополата Маркови Кули. Досега се истражени околу стотина гробови, главно, со трапезоидна основа. Покојниците се погребувани во христијански рутус. Наодите со сигурност го потврдуваат погребувањето на овој простор во текот на полниот среден век.

Гробишта - некрополата се наоѓа во источното подножје на ридот, западно од

некрополата Поткули. Досега се истражени 57 гроба. Се среќаваат гробови со трапезоидна основа, но и антропоморфни гробови вкопани во здравица. Погребувањето е изведувано во согласност со христијанските обичаи. Наодите во гробовите го документираат погребувањето и во текот на полниот среден век.

Цркви - со досегашните истражувања не се откриени остатоци од црковни објекти кои со сигурност можат да се поврзат со оваа фаза на полниот среден век. Индиректни податоци за црковниот живот во времето од крајот на IX/почетокот на X до првите децении на XII век нуди ерменскиот натпис од 1002 година, во која се споменува доаѓањето на јереј Атанасија во манастирот Св. Апостол.

Втора фаза (првите децении на XII до почетокот на XIII век)

Втората средновековна фаза се поврзува со времето на интензивна византинизација на културата на просторот од Балканскиот Полуостров, при што средновековната населба на Марковите Кули добива особени урбани карактеристики.

Овој процес се манифестира со диференцијација на средишен, јавен дел од населбата, лоциран на јужното подножје од ридот, презентираан со оформување на нуклеус на пазарште, изградба на цркви со типични византиски техники на градба, почетно одвојување на станбениот од работниот сегмент на населбата и др. Притоа, просторниот опсег на населбата од оваа фаза на полниот среден век не покажува значителни разлики во однос на постарата протоурбана населба.

Гребник, средновековен бедем

Чардак, двориште А, средновековна кула

Фортификација - во согласност со фактот што Прилеп од ова време претставува првенствено урбана населба во внатрешноста на Византија, без нагласена воена функција, фортификацијата од оваа фаза на полниот среден век е редуцирана на возвишението Чардак и Сред Кули.

Станбено-работен сегмент - покрај натамошното егзистирање на објекти изведени од дрво, лоцирани на горните делови и падините на ридот, во оваа фаза стратиграфски е потврдено егзистирањето на објекти за живеење изведени од камен и кал, распоредени врз подножјето и на горните сегменти од ридот.

Треба да се напомене дека со оваа фаза се поврзуваат почетоците на просторно-функционално диференцирање на станбениот од производниот сегмент кај живеалишно-работните објекти, констатирани при поновите истражувања во секторот Рамниште и Сред Кули.

Станбен сегмент, тлоцрт - еднакво како и градбите од дрво, објектите за живеење изведени од камен и кал имаат четвороаголен тлоцрт. Површината на досега познатите објекти се движи од 4.00 до 8.00 м².

Подлога - објектите биле поставувани врз подлога од зарамнета земја или карпа, а во одделни случаи, еднакво како и кај градбите од дрво, подлогата делумно била од карпа, а делумно од земја, што како последица има значителни тешкотии при реконструкцијата на изворниот облик на основата.

Подови - подовите се состоеле од зарамнета глина или од набиена земја, а во одделни

случаи карпестата подлога била користена како под на станбените објекти.

Сидови - сидовите се изведени од необработени и приделкани камења поврзани со кал, поставени врз сразмерно плитку темели изведени во иста техника и материјал, а во одделни случаи директно врз карпестата подлога. Во зависност од статичката улога, ширината на сидовите варира од 0.40 до 0.60 м.

Влезови - тие се едноделни, едноставно решени, без особено нагласени прагови и довратници. Имаат сразмерно мала ширина - 0.60 до 1.00 м.

Внатрешни делови - фрагментарно зачуваните остатоци говорат дека во внатрешноста на станбените градби биле распоредени отворени огништа и легла со правоаголна или овална основа.

Огништа - кај најголемиот дел од досега познатите куќи од Маркови Кули се констатирани отворени огништа, најчесто позиционирани крај сидовите. Тоа се јами со кружен или правоаголен облик, плитко вкопани во подлогата.

Легла - покрај огништата, вториот неопходен елемент на станбените објекти се леглата. Фрагментарно зачуваните остатоци укажуваат на слични формални решенија со леглата на објектите изградени од дрва, при што се навестуваат два основни вида. Првиот вид го претставуваат легла вкопани во подлогата, која по правило е поиздигната во однос на околниот терен. Вториот вид легла се изведени од обработени дрва, поставени врз вертикални дрвени столбови, за што сведочат откриените кружни вдлабнатини во внатрешноста на објектите.

Работен сегмент - вториот дел од овие повеќенаменски градби го сочинуваат објектите

Гребник, средновековен бедем

наменети за подготовка на храна, чување домашни животни, изработка на предмети и сл., именуван како работен сегмент (црт. 9). По правило, овој фонд активности се изведувани на отворено или во рамките на сразмерно пространи покриени објекти - настрешници.

Тлоцрт - основата на овие градби најчесто е четвороаголна, но се среќаваат примероци максимално подредени на обликот на дадениот простор.

Подлога - за разлика од станбените градби, подлогата за работните простории е само грубо зарамнувана, независно дали се работи за камена или земјена основа.

Конструкција - конструкцијата на овие објекти се состои од темели и сидови изведени од камења и кал, како и од масивни дрвени столбови поставувани на носечките делови и од покриваната конструкција на градбите. Многу често во конструктивна функција се

Варош, црква Св. Никола

Варош, црква Св. Димитрија

користени околните гранитни карпи.

Сидови - овие објекти најчесто не биле затворани со сидови, но се познати единечни случаи кога се користени сидови изведени од камења и кал во цела висина или до одредена висина на градбата. Треба да се напомене дека како и кај станбените објекти, многу често вертикалните страници од гранитните карпи биле користени во функција на периметрални или преградни сидови.

Работен инвентар - исто како и кај работните целини изведени од дрво, работниот сегмент на овие градби содржи голем број објекти поврзани со складирање и подготовка на храна: јами, корита, дибеци, мелници и системи за цедење сок од грозје.

Феудални дворци - освен изградбата на јавни објекти од варов малтер, камен и градежна керамика, со оваа фаза на населбата може да се поврзат и почетоците на изведба на порепрезентативните станбено-живеалишни објекти од градежна керамика, обработени камења и варов малтер, констатирани при истражувањата во подножјето на ридот, но и при поновите археолошки истражувања во секторот Рамниште.

Јавен сегмент - целосно диференцирање на централниот, јавниот дел на населбата во втората половина на XII век го потврдуваат изградбата на црквите Св. Никола и Св. Димитрија, како и извесното пројавување на нуклеусот на стопанско-разменски, т.е. пазаришен дел на протоурбаната населба.

Пазар - досегашните сознанија засновани врз материјалните и пишаните извори не упатуваат децидно на постоење пазар во втората полносредновековна фаза на населбата. Но

Варош, манастир Св. Арахангел Михаил

Маркови Кули, Рамниште, средновековна работилница (реконструкција)

податоците за интензивна производствена дејност, секако во еден дел наменета за пазар, како и податоците за увоз на производи, особено од развиените центри на Византија, овозможуваат претпоставка за постоење пазар или барем простор предвиден за размена на стоки во рамките на градот Прилеп во текот на втората половина од XII век.

Цркви - просторната диференцијација на одделни сегменти од населбата најочигледно се манифестира со изградбата на еднокорабните цркви Св. Никола, Св. архангел Михаил и Св. Димитрија, со сигурност датирани во втората половина на ??? век врз основа на стилските особености на сликарството и архитектурата, како и врз основа на стратиграфските согледувања во рамките на археолошките истражувања.

Некрополи - врз основа на стратиграфските согледувања и анализата на типолошко-хронолошките особености на наодите во гробовите (прстени, белегии, наушници и др.), со сигурност е потврдено погребување во времето од првите децении на XII до почетокот на XIII век на трите порано спомнати некрополи (Маркови Кули, Поткули и Гробишта), при што не е исклучена можноста дека и во овој период се користени дел од единечните гробови распространети врз карпите на ридот Маркови Кули, како и делови од постарите антички некрополи, чии гробови исто така се вкопани во карпа.

ДОЦЕН СРЕДЕН ВЕК

Во текот на XIII и XIV век Прилеп покажува типични карактеристики на доцносредновековен град со особено воено-политичко, културно и економско значење за средишните делови од Балканскиот Полуостров. Притоа, врз основа на воено-политичките случувања можат да се издвојат три развојни фази, меѓусебно различни според распространетоста, содржината и распоредот на структуралните елементи на населбата.

Прва фаза (1204 - 1259)

Оваа фаза на доцниот среден век на поширокиот балкански простор е одбележана со падот на Цариград под власта на крстоносците (1204 - 1261), додека на просторот од северна Пелагонија се манифестира со интензивни воени активности, што условило често и краткотрајно завојување на градот од страна на Бугарија, завладување од претендентите на византискиот трон и др. Ваквите воено-политички настани, проследени со соодветни социјално-економски процеси, се манифестираат со попристаено продолжување на економски развиток на населбата, отпочнатиот во втората половина на XII век, која во ова време добива појасни градски особености. Така, во оваа фаза, покрај евидентна концентрацијата на регионалните економски и црковно-религиозни функции во градот Прилеп, следиме процес на фортификаирање на населбата, главно, по пат на реконструкција на постоечките одбранбени објекти и изградба на нови фортификациски сегменти на најгорните делови од ридот Маркови Кули.

Акропол - во согласност со интензивните воено-политички случувања во првата половина на XIII век следиме процес на обнова на одбранбениот сегмент од населбата, кој, покрај фортификациските елементи во најширока смисла на зборот, се манифестира и со појасно диференцирање на некрополи поврзани со акрополот.

Фортификација - со досегашните археолошко-архитектонски истражувања на остатоците од акрополот со сигурност се потврдени голем број градежни интервенции во првата половина на XIII век, и тоа првенствено на просторот од возвишението Чардак, а во помала мера и во делот на ограденото подградие (Сред Кули). Така, на најлесно бранетиот сегмент од фортификацијата Чардак се следат траги од интервенции на бедемите, кулите и влезовите, а на просторот Сред Кули, покрај интервенции врз одбранбените ѕидови, се организира производствена дејност којашто е поврзана со војската (металопреработувачка дејност). Овие активности несомнено се во функција на создавање услови за престој на значителен воен контингент, детерминирани од воено-политичките собитија.

Некрополи - со оваа фаза од развитокот на акрополот се поврзуваат еден дел од погребувањата во карпите на Маркови Кули, но и на просторот од Двориштето Ц, и тоа во период кога овој сегмент од тврдината бил надвор од одбранбената зона.

Подградие - непостојаните социјално-економски состојби во ова време, без сомнение оневозможувале поинтензивен развиток на цивилниот сегмент од населбата, што се манифестира со натамошен, во основа, екстензивен развиток на подградието.

Цркви - во овој период е потврдено натамошното егзистирање на отпорано изгрдените

Сред Кули, северен сегмент

цркви Св. Никола, Св. Димитрија, Св. архангел Михаил, и тоа без позначителни архитектонско-сликарски интервенции.

Пазар - во согласност со карактерот на социјално-економските процеси во првата половина на XIII век нема сомнение дека на просторот од подградието суштествувал простор наменет за изведување економско-разменските активности, и тоа по сè изгледа на површината од подоцнежното пространо панагириште.

Некрополи - покрај откриените некрополи на горните делови од ридот, во оваа фаза и понатаму се вршело погребување на отпорано познатите локации: Поткули, Гробишта, Маркови Кули и др., за што сведочат типолошко-хронолошките особености на големиот откриени наоди во гробовите: прстени, белегии, наушници, обетки и др.

Станбено-работен сегмент - овој сегмент од населбата и понатаму функционира во принципиелно неизменет просторен распоред и конструктивни елементи, со тоа што пооглашено место добиваат објектите изградени од камен и кал, како и градбите од камен, плитар и варов малтер.

Втора фаза (1259 - 1334)

Втората доцносредновековна фаза е одбележана со обновата и обидот за враќање на стариот сјај на Византија, во што регионот на северна Пелагонија има исклучителна улога; во почетокот како место на разрешница на внатрешните судири, а на крајот од оваа фаза

како последна точка на одбрана на Византија од разурнувачката моќ на српската држава во експанзија.

Соодветно на ваквата улога на Прилеп во - за историјата на европскиот дел од Византија - во овој период следиме максимален развојот на двата основни сегменти на доцносредно-вековниот град - акрополот и подградието.

Акропол - со овој период се поврзуваат суштествените измени во организацијата на просторот на горниот град, како и максималното проширување на фортификацискиот сегмент од населбата. Така, на просторот на возвишението Чардак, покрај целосната обнова на бедемите кулите и влезовите, се оформува систем од четири сегменти (теренски сигнирани како Двориште А, Двориште Б, Двориште Ц и Двориште Д) со донжон лоциран во североисточниот сегмент од возвишението. Во северозападниот дел (Двориште Ц) се градат две пространи двокатни згради, без сомнение наменети за сместување на делови од воениот гарнизон.

На платото меѓу четирите возвишенија (Сред Кули) се врши обнова на одбранбените ѕидови, кулите и особено на главниот влез во тврдината. Истовремено, од источната и западната страна на главниот влез се градат повеќекатни градби (палати) за сместување на посадата на гарнизонот. На периферните делови од овој простор биле разместени помали воени градби, додека средишниот дел бил празен заради поголема внатрешна мобилност на посадата при одбраната на вака голема тврдина.

Во овој период доаѓа и до оформување на третиот одбранбен појас на тврдината (Рамниште), лоциран во јужниот сегмент од ридот. Во согласност со конфигурацијата на теренот, овој одбранбен појас го сочинуваат одбранбени ѕидови, два помали влезови и сразмерно голем број кули. Во внатрешноста на оваа зона биле изградени пространи репрезентативни згради - палати.

Подградие - исто како и кај фортификацијата, во овој период следиме и максимален просторен развојот на подградието, како и суштинска внатрешна реорганизација на цивилниот сегмент. Паралелно со функционалната диференцијација на просторот на цивилниот сегмент од населбата, следиме и процес на просторно ширење на подградието, што е особено евидентно на источната и северозападната страна од Марковите Кули. Ова е особено видливо на просторот од Поткули, каде врз остатоците од постарата некропола се распространува производствено - складишен комплекс.

Цркви - со овој период се поврзуваат суштествените интервенции врз црквите Св. архангели, Св. Никола, Св. Димитрија и др. одбележани со доградба на архитектонските целини, фрескодекорирање и др.

Некрополи - покрај погребувањето на порано познатите локации, во овој период следиме процес на оформување некрополи околу црквите. Истовремено, на просторот од Горниот град се евидентирани единечни погребувања во гробови вкопани во карпа.

Панагириште - распоредот на објектите од ова време јасно сугерира дека во средишниот дел на подградието во целост бил оформен економско-разменски сегмент од населбата - панагириште, при што се навестува обид за целосно оформување на производствен сегмент од комплексот.

Станбено-производствени целини - во средишниот дел, но и на поширокиот простор на подградието се распространети голем број станбено-производни целини со јасно издвоен живеалишен и производствен сегмент.

Производствени целини - околу панагириштето, но и на падините од ридот, како и на крајните делови од населбата се констатирани остатоци од разнородни производствени целини - работилници за преработка на метали, стакло, садова керамика и др.

Феудални дворци - во северните делови од подградието, како и на горните партии од јужните падини (Рамниште), констатирани се остатоци од репрезентативни станбени градби - дворци, често придружени со семејни цркви. Во прилог на изјаснување на карактерот на овие репрезентативни градби сметаме дека е потребно да ги спомнеме познатите ктитори на црквите во Прилеп од овој период: големиот хартулариј на Западот, Јован, Димитрија Мисинополит, Векос, син на Капза и Марија и др.

Трета фаза (1334 - 1392)

Оваа фаза се карактеризира со интензивен економски и културен развој на градската населба во рамките на српската држава и соодветно на тоа, максимален развој на економскиот сегмент во цивилниот дел на населбата: панагириште и производствени целини. Во согласност со интензивните воено-политичкиот случувања поврзани со српската експанзија, а подоцна и со одбраната од османлиските освојувања, фортификацискиот сегмент е развиен на неопходно доцносредноековно рамниште.

Акропол - во оваа фаза не следиме позначителни интервенции врз фортификацискиот сегмент на населбата, освен помали градежни интервенции, кои во најголем број случаи се во функција на редуцирање на фортификацискиот простор во согласност со принципиелно изменетата воено-стратегиска позиција на Прилеп во рамките на српската држава. Најочигледен пример за овој процес следиме во третиот одбранбен појас (Рамниште), кој сега добива нагласено цивилен карактер.

Подградие - паралелно со ова, на просторот од подградието следиме процес на интензивен развој на производствено-разменскиот сегмент, како и особена активност во возобновувањето и изградба на црковни објекти.

Цркви - покрај црквите Св. Никола, Св. Димитрија, Св. архангел Михаил, во оваа фаза е потврдено егзистирањето и на црквите Св. Богородица Пречиста, Св. Петар и Павле, Св. Атанас, како и остатоци од уште дваесетина цркви, со што се добива поцелосна слика за црковниот живот во последната етапа на средновековиот Прилеп.

Некрополи - врз основа на сознанијата анализата на типолошко-хронолошките особености на наодите откривани во гробовите (прстени, наушници, обетки, белегии и др.), дополнети со просторно-стратиграфските согледувања, со сигурност може да се констатира дека во овој период и понатаму се користат сите претходно користени локации за погребување: Поткули, Некропола Маркови Кули, Гробишта, Зеленик, карпите на горните сегменти од ридот и др.

Феудални дворци - и во оваа фаза на доцниот среден век егзистираат феудалните дворци лоцирани во јужниот сегмент од ридот Рамниште, како и во северниот дел од подградието, за што говорат архитектонско-стратиграфските сознанија добиени при истражувањата на овие објекти.

Панагириште - евидентно најбележит сегмент од последната фаза на доцносредновековиот Прилеп е панагириштето, чиј изглед е реконструиран врз основа на вешта споредба

на пишаните и материјалните извори. Позиционирано е на сразмерно пространо плато во средишниот дел од подградието, непосредно до црквата Св. Димитрија.

Речиси од сите страни на просторот предвиден за изложување на стоката наменета за продажба биле распоредени голем број работилници за преработка на железо, стакло, керамика и др., за што сведочат откриените остатоци од печки, суровина, алатки и сл.

Производствени целини - покрај производствените целини непосредно до панагириштето и на другите делови од подградието се откривани остатоци од работилници, особено на периферите делови од населбата. Така, во југоисточниот сегмент од подградието (Поткули) се откриени остатоци од работилница за стакло (печка, полупроизводи алатки и сл.), а во југозападниот дел на цивилниот сегмент од населбата е констатирани остатоци од работилница за преработка на железо: печка, суровина, алатки, згура и др.

Бројните работилници го објаснуваат откривањето на исклучително голем број еднотипни, квалитетни занаетски производи откривани при истражувањата на културните слоеви кои се поврзуваат со последната фаза на доцносредновековниот Прилеп: накити, алатки, садова керамика и др.

ОТОМАНСКИ ПЕРИОД

По дефинитивното воено завојување на северна Пелагонија во 1392 год., населбата распстранета на просторот од културниот комплекс Маркови Кули ги губи градските карактеристики, а на горните партии од ридот е стационирана помала воена посада, како што впрочем е забележано во патописните записи на Евлија Челеби од XVIII век.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Археолошка карта на Република Македонија, том 2, Скопје 1996

Бабиќ Б., Прилеп, Маркови Кули, *Скица на историјата на градот и тврдината Warownia Markovi Kuli sprawozdanie z prac misiji 1977-1983*, Warszawa 1985

Бабиќ Б., *Материјалната култура на Македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп*, Прилог за историјата на културата на македонскиот народ, Прилеп 1986

Манева Е., *Средновековен накит од Македонија*, Скопје 1992

Polak T., *Sredniowieczne techniki budowlane w Macedonii w switle badan warowni Markovi Kuli w Prilepie*, Warszawa 1987

Ристески Б., *Средновековно грнчарство во централните делови од Балканскиот Полуостров (VI/ VII -XIVвек)*, Скопје 2002 (непубликувана докторска дисертација)

Цнотливи Е., - Бабиќ Б., *Истражување на тврдината Маркови Кули Warownia Markovi Kuli sprawozdanie z prac misiji 1984-1988*, Warszawa 1990.

Издавач

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

За издавачот

д-р Елеонора Петрова - Митевска

Уредник

Дончо Наумовски

Автор

д-р Бранислав Ристески

Лектура

Александар Јорданоски

Фотографии

д-р Бранислав Ристески
Дончо Наумовски

Графички дизајн

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Печати

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Тираж

500

© Copyright

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

902.2(497.775)
930.85(497.7)

РИСТЕСКИ, Бранислав

Маркови Кули, Варош - Прилеп / Бранислав Ристески ; [фотографии
Бранислав Ристески, Дончо Наумовски]. - Скопје : Управа за заштита
на културното наследство, 2017. - 40 стр. : илустр. ; 25 см. -
(Најзначајните вредности од областа на културното и природното
наследство на Република Македонија)

Библиографија: стр. 39

ISBN 978-608-4549-47-5

а) Археолошки локалитети - Варош - Прилеп б) Маркови кули в)
Културно наследство - Македонија
COBISS.MK-ID 105455882